

Název:

Multifunkčnost venkova: Role sítí

Rural multifunctionality: Role of networks

Anotace v anglickém jazyce:

Originally rural development and agriculture were seen as one. Agriculture was the primary production and villages and towns were established to support the cultivation of the land, the forestry or the fishing. Over time the relationship changed due to new technologies development. Rural system accommodated other businesses and industries and that have brought changes not only in economic but also social and cultural sectors. The set of these changes is in literature often described as rural restructuring. Multifunctionality refers to the fact that an economic activity may have multiple outputs and thus contribute to several socio-economic objectives at once. The European model of agricultural policy was drawn at the end of World War II to support the production of food but it was broadened to include also two other roles, protection of the environment and landscapes and preservation of active rural communities. Although agriculture plays still an important role in the economic life of rural areas, it can be stated that it is now a part of the rural economy and the rural development. My paper focuses on the current and future rural system and the role of social and business networks in the system. I see understanding of these networks important for understanding new trends in spatial development, because they can provide the access to resources that could not be accessed by an individual alone. And this access to resources together with a collective action brought by the co-operation of different organisations in local network of different agricultural and non-agricultural organisations could be, in time of current restructuring in the global economy, inevitable especially for development of rural areas.

Anotace v českém jazyce:

Původně bylo na zemědělství a rozvoj venkova pohlíženo jako na jedno a to samé. Zemědělství bylo nejvýznamnější výrobou a vesnice a města byly zázemím napomáhajícím zpracování půdy, lesnictví či rybářství. Tento vztah se však postupem

času změnil zejména díky rozvoji nových technologií. Venkovský systém se rozrostl o nové druhy podnikání a výroby, a to přineslo změny nejen ekonomické, ale také sociální, kulturní a v neposlední řadě i ekologické. Tyto změny bývají jako celek popisovány v literatuře jako restrukturalizace venkova. Termín „multifunkčnost“ se obecně vztahuje k faktu, že ekonomické aktivity mohou probíhat s různými výstupy a tím mít vliv na plnění různých sociálně-ekonomických cílů zároveň. Evropský model zemědělské politiky vznikl na konci druhé světové války a měl zajišťovat zejména produkci potravin, ale později byl rozšířen ještě o další dvě role, ochranu životního prostředí a krajinnotvorbu a rozvoj venkovských komunit. Přestože zemědělství hraje v ekonomickém životě venkovských oblastí stále důležitou roli je možné říci, že je nyní jednou ze součástí venkovské ekonomiky a venkovského rozvoje. Můj příspěvek se zabývá současným a budoucím možným venkovským systémem a funkcí sociálních a podnikatelských sítí v tomto systému. Nutnost pochopení těchto sítí vidím v jejich důležitosti v nových trendech lokálního rozvoje, protože umožňují poskytovat přístup ke zdrojům, které jsou jinak pro jednotlivce nedostupné. A přístup k těmto zdrojům spolu s organizovanou spoluprací v rámci těchto sítí různých zemědělských i nezemědělských organizací může být v době současné restrukturalizace a vlivu globální ekonomiky pro venkovský rozvoj nezbytný.

Klíčová slova v anglickém jazyce:

rural development, multifunctionality, networks

Klíčová slova v českém jazyce:

rozvoj venkova, multifunkčnost, sítě

Úvod:

Venkov byl od nepaměti spojován se zemědělstvím. Zemědělství je v posledních desetiletích úspěšné v plnění jeho prvotní úlohy, kterou je produkce potravin. Avšak z ekonomické a sociální perspektivy již zemědělství nemůže být považováno za hnací sílu venkovského rozvoje. Ve většině venkovských oblastí rozvinutých zemí se již jen část obyvatel zabývá zemědělskou výrobou. Ale přestože v zemědělském sektoru v Evropské

unii pracuje pouze 10 procent populace v produktivním věku produkující pouze zhruba 5 procent hrubého domácího produktu, tento sektor (společně s lesnictvím) stále využívá a ovlivňuje více než 80 procent celkové rozlohy venkovských regionů (Bryden, 1994). Tento fakt názorně ukazuje důležitost zemědělství v procesech krajinytvorby a managementu přírodních zdrojů. A právě tyto a jim podobné procesy jsou základem pojetí multifunkčnosti zemědělství a politického přístupu, který byl na tomto teoretickém konceptu vystavěn (Potter, Burney, 2002).

To vše však nemění nic na faktu, že zemědělství je dnes ve většině zemí Evropy a Severní Ameriky pouze jednou z mnoha podnikatelských aktivit ve venkovských regionech. Zvýšená pozornost věnovaná ekonomickému rozvoji venkova je často považována za důsledek jednak propadu venkovské ekonomiky založené na čistě zemědělském modelu a jednak objevení se nových ekonomických příležitostí spojených s rozvojem nových výrobních, komunikačních a informačních technologií a globalizace světových trhů. Ekonomická stimulace venkova dnes v rozvinutých zemích zahrnuje podporu široké škály nových druhů podnikání a rozvoj sektoru služeb. Kromě toho existují venkovská či odloučená území, kde zemědělství hraje pouze minoritní roli, jako například území Nunavut na Severovýchodě Kanady. Přesto se i v těchto podmínkách setkáváme s podobnými funkcemi těchto území, které jsou v literatuře popisovány jako příklady multifunkčnosti zemědělství – zajišťování potravin, krajinytvorba, ochrana půdního fondu a ekologické různorodosti, management přírodních zdrojů, či sociální a ekonomická podpora komunit žijících na těchto územích. Proto se ve svém příspěvku zamyslím nikoli nad multifunkčností zemědělství jako takového, ale nad multifunkčností venkovských a nemetropolitních regionů a jejich ekonomického rozvoje. Tento přístup není zcela neprobádanou oblastí, do určité míry se podobnými otázkami zabývají například OECD ve své zprávě (2001) či Knickel and Renting (2000).

Cíl a metodika:

Cílem příspěvku je přehled a utřídění sekundárních datových zdrojů týkajících se dvou hlavních témat: multifunkčnosti venkova a sociálních a podnikatelských vztahů organizovaných v sítích. V části týkající se multifunkčnosti venkova se zabývám zejména

různými perspektivami ekonomického rozvoje venkovských lokalit a komunit, ale zmiňují i další funkce nemetropolitních oblastí.

Příspěvek by měl na základě informací z dostupné literatury také přehledně popsat pohled na rostoucí důležitost sítí ve venkovských oblastech. Problematice sítí se v současné době věnuje stále více odborníků na ekonomický rozvoj, stejně jako otázkám přínosů informačních a komunikačních technologií v procesu lokálního ekonomického rozvoje a ekonomického rozvoje komunit. Má práce je svou podstatou induktivní a deskriptivní a spočívá ve vytvoření přehledu sekundárních informací pocházejících od různých autorů a dokládající vhodnost pohledu na komplexní venkovské prostředí a jeho rozvoj skrze diferenciaci podnikatelských aktivit a jejich propojení pomocí sítí podporovaných informačními a komunikačními technologiemi. Syntetickým prvkem práce je sestavení relevantních informací nalezených v literatuře tak, aby vznikl obraz přístupu k ekonomickému rozvoji venkovských komunit založenému na multifunkčnosti venkovských oblastí a kooperativním přístupem venkovských organizací.

Výsledky:

Mnoho již bylo řečeno a napsáno o přechodu průmyslové společnosti na společnost informační. Nové technologie zprostředkovávají výměnu informací a mění zaběhnuté způsoby podnikání, výroby i prodeje. Informační společnost je charakterizována menšími podnikatelskými organizacemi, pružnou produkcí a zásadním rozvojem terciární sféry. Ekonomické vztahy v této společnosti jsou založeny na malých a středních firmách, důrazem na informace, zaměřením na lokální problémy či problémy jednotlivých komunit a rozvojem podnikatelských sítí a lokálních výrobních systémů. Castells a Aoyama (1994) identifikovali charakteristiky informačních společností jako: pokles zaměstnanosti ve výrobním a zemědělském sektoru, rozvoj výrobních a sociálních služeb, diversifikace služeb, vznik nových manažerských, odborných a technických funkcí, zvýšení počtu odborných úřednických a prodejních pozic, vyšší zaměstnanost v sektoru maloobchodu a změny zaměstnaneckých struktur odrážející se ve zvýšení počtu profesí vyžadujících odborné znalosti, dovednosti a vzdělání.

Ale přes veškerý potenciál technologického rozvoje někteří specialisté varují před přílišným optimismem týkajícím se přínosů informační společnosti pro venkov. Například Cook (1993) ve své práci ukazuje, že výrobní služby se ve venkovských lokalitách prosazují pomaleji než v metropolitních oblastech. Důsledkem toho je, že některé důležité služby jsou pro vlastníky a manažery venkovských firem nedostupné nebo nedostatečně zajištěné, což způsobuje přesun těchto firem do center, kde může management využívat plné podpory těchto služeb.

Knickel s Rentingem (2000) vidí změny ve venkovských oblastech spočívající zejména v jejich diversifikaci a rostoucí multifunkčnosti. Podnikání ve venkovských a odloučených komunitách se diferencuje, zejména v oblasti nově vznikajících firem. Tím je dnes možné setkat se ve venkovských oblastech s podniky zabývajícími se více či méně tradičními činnostmi jako například strojírenstvím (zaměřeným zejména na zemědělskou techniku), zpracováním zemědělské produkce a výrobou potravin, výrobou nábytku, papírenských produktů a textilu, agroturistikou či alternativním farmařením, stejně jako novými druhy podnikání jako jsou programátorské, marketingové a jiné služby, různé výrobní podniky včetně hi-tech firem, maloobchodní služby včetně různých druhů osobního prodeje, výroba a prodej řemeslných výrobků, či různé poradenské společnosti. Důsledkem této diversifikace samozřejmě je, že tyto aktivity probíhají s různými výstupy a tím plní různé sociálně-ekonomické cíle, což obecně nazýváme multifunkčností. Informační a komunikační technologie jsou katalyzátorem těchto změn. Počítače, modemy, faxy a telefony zprostředkovávají kontakty a informace mezi jednotlivci i organizacemi po celém světě. Fakt, že tyto technologie nejsou dostupné zdaleka ve všech venkovských oblastech nemění nic na jejich potenciálním přínosu pro venkovský ekonomický rozvoj.

Knickel a Renting (2000) chápou venkovský rozvoj jako širokou škálu nových aktivit a regionálně specifických produktů, ekologických aktivit a aktivit krajinotvorby, agroturismu a vytváření nových pružných dodavatelských řetězců. Různé iniciativy zabývající se ekonomickým rozvojem také hrají důležitou roli při vytváření těchto nových podnikatelských příležitostí a přitahování podnikatelů a firem do regionu. Odborníci se shodují na tom, že podnikatelé vyhledávají aktivní podnikatelské prostředí při snaze začít nové či přesunout nebo rozšířit stávající podnikání. Douglas (1994)

popisuje role organizací ekonomického rozvoje komunit, kterými podle něho jsou různé úlohy jako budování politického prostředí, administrativa, propagace a marketing, finanční management a správa majetku. Zvýšená ekonomická aktivita buduje podnikatelskou kulturu v regionu a zvyšuje šance na oslovení širšího okruhu podnikatelů. Tento názor podpořil i výzkum Ayrese, Leistritze a Stonea (1992) zabývající se městy s prosperujícím maloobchodem, který identifikoval jako charakteristiky těchto měst: existenci organizací zabývajících se podporou maloobchodu, možnostmi financování podnikání, aktivní politikou vyhledávání nových podnikatelských příležitostí a propagačními kampaněmi zaměřenými na přesvědčování obyvatel regionu, aby kupovali zboží v obchodech v jejich komunitě.

Agentury ekonomického rozvoje často poskytují služby týkající se zpracování a distribuce informací v regionu. Informace se vztahují k pozitivním atributům lokality a jejich účelem je snaha zaujmout nové podnikatele a přitáhnout je do regionu či komunity a poskytovat potřebná data pro nové i stávající firmy. Bez těchto informací nebude těmto lokalitám jako případnému místu podnikání věnována žádná pozornost. Komunity se musí také samy snažit rozvíjet svůj marketing a propagaci a budovat sítě svých kontaktů, které jim v tom významnou měrou mohou pomáhat.

Mnozí odborníci zmiňují ve svých pracích potřebu dnešních organizací spolupracovat (Green, 1994, Scott, 1992). Organizace jsou dnes mnohem aktivnější při vyhledávání kontaktů, firemních partnerů a budování sítí než dříve. Tato činnost je v současném podnikání nezbytná a organizace budující lokální podnikatelské i sociální sítě napomáhají budování vzájemné důvěry potřebné pro spolupráci mezi různými podnikatelskými organizacemi. Jedním z důvodů je nezbytnost pružné reakce organizací. Pružnost je v podnikání nezbytná a poskytuje organizaci výhodu v podobě schopnosti rychlé reakce na změny na trhu. A informační a komunikační technologie podporují tuto rychlou odezvu rychlejším zpracováním většího množství dostupných informací o změnách na trhu a v chování spotřebitele. Mnozí specialisté také zmiňují roli synergického efektu, který je vlastností propojení určitých aktivit či entit. Tato synergie má za následek, že celkový efekt produkovaný systémem aktivit (entit) je větší než suma efektů jednotlivých aktivit (entit) (Knickel, Renting, 2000). Grimes (1992) ve své práci zavádí pojem „síťové kultury“ nemetropolitních oblastí a poznamenává, že vládní

organizace i komunity by se na vytváření těchto sítí měli podílet. Podstatnou překážkou pro rozvoj kultury spolupráce ve venkovských oblastech je však fakt, že populace je rozptýlená a hustota obyvatel nízká, což ztěžuje jednotlivým podnikatelům rozvoj vztahů spolupráce a budování sítí.

Grimes (1992) uvádí, že ačkoli existence infrastruktury potřebné pro efektivní fungování sítí je nutná, ustavení kontaktů a sítí mezi malými a středními firmami ve venkovských oblastech je zcela zásadní. Sociální sítě, na venkově obvykle se silnějšími vazbami, byly a jsou zdrojem nových zákazníků, nápadů a informací (Fuller a Nichol, 1999). Telekomunikační technologie zásadně rozšiřují sítě těchto kontaktů. Organizace operující v prostředí informační společnosti budou nuceny věnovat zvýšenou pozornost různým technikám budování sociálních kontaktů a elektronických sítí, pokud budou chtít získávat potřebné množství informací o trhu, zůstat konkurenceschopnými a využívat nové tržní příležitosti. Informační technologie pak zprostředkovávají sběr, zpracování, ukládání a rozšiřování informací. V případě podnikatelských sítí zahrnují tvorbu, rozvoj a údržbu informačních databází, které zvyšují efektivitu podnikatelských operací.

Dokument OECD z roku 1996 pojednávající o přínosu informačních technologií pro venkovské oblasti při překonávání problémů jejich ekonomického rozvoje uvádí, že tyto technologie mohou zlepšit také kvalitu života venkovských obyvatel. Informační a komunikační technologie zkracují vzdálenosti mezi venkovem a metropolitními oblastmi. Venkovské oblasti se však musí vyrovnat s některými problémy provázejícími zavádění a využívání informačních technologií. Ne všude je přístup k těmto technologiím jednoduchý a venkovské komunity jsou často příliš malé či příliš odloučené na to, aby měly zajištěnou technologickou infrastrukturu nezbytnou pro rozvinuté a sofistikované informační technologie. Další zásadní překážkou je pro venkovské komunity zajištění dostatečně vzdělané pracovní síly, která by byla schopna pracovat s novými technologiemi.

Podle výzkumu specialistů z kanadské University of Guelph (Fuller, Nichol, 1999) jsou někteří obyvatelé venkovských komunit přesvědčeni, že vládní organizace by měly více podporovat podnikání a využívání Internetu a dalších informačních a komunikačních technologií na venkově místo nevyváženého zaměření těchto snah do metropolitních oblastí. Jedním z důvodů složitějšího zavádění nových technologií do

venkovských oblastí je charakter tradiční výroby v těchto oblastech, kterou je zemědělská produkce a výroba potravin. Ale s rostoucí globalizací konkurenčních tlaků, zvyšujícím se důrazem na kvalitu zemědělské produkce a potravinářských výrobků a důležitost pružné reakce podnikatelských subjektů pronikají informační a komunikační technologie i do těchto podnikatelských oblastí. Navíc, kromě nesporného přínosu těchto technologií pro řízení kvality a time management výrobního procesu, jsou tyto technologie ve spojení s existujícími sociálními a obchodními kontakty podnikatelského subjektu velmi důležité pro marketing produkce (včetně jejího prodeje) a výzkum a vývoj nových produktů. To vše dokazuje, že informační a komunikační technologie zprostředkovávající kontakty a podporující sociální a podnikatelské sítě mohou být i ve venkovských oblastech, v případě úspěšné implementace, zdrojem výrazné konkurenční výhody pro venkovské podnikatelské subjekty a tím i jednou z důležitých sil pohánějících rozvoj komunit v těchto regionech.

Diskuse:

Ve svém příspěvku jsem se pokusil popsat, co si představuji pod pojmem multifunkčnost venkova a vysvětlit, proč je tato multifunkčnost důležitá. Argumenty, které jsem použil, korespondují se zprávami a výzkumy OECD a pracemi odborníků jako například Knickela a Rentinga (2000). Multifunkčnost je mimo jiné důsledkem diferenciací ekonomických aktivit ve venkovských regionech tak, jak jsou charakterizovány v literatuře zabývající se přechodem na informační společnost (Castells a Aoyama, 1994). Avšak diferenciací není jedinou charakteristikou změn vedoucích k informační společnosti. Velmi důležitá je spolupráce těchto různorodých organizací a jejich společná snaha o rozvoj venkovských území a komunit (Green, 1994, Scott, 1992). Tomuto účelu slouží pak vytváření sociálních a podnikatelských sítí, které spojují jednotlivce a organizace na venkovských územích (Murdoch, 2000) a které mohou urychlit proces těchto změn aplikací informačních a komunikačních technologií v těchto sítích (Wellman and col., 1996).

Závěry:

Globalizace, rozvoj nových informačních a komunikačních technologií a změny v sociálním a ekonomickém chování jednotlivců i organizací ovlivňují v současné době životy nás všech. Obzvláště venkovské oblasti čelí problémům spojeným s nedostatkem pracovních příležitostí, poklesem ekonomické aktivity, poklesem důležitosti zemědělství v mnoha venkovských lokalitách, nižší příjmovou hladinou či nedostatkem podnikatelských a občanských služeb. Politickou reakcí na tuto širokou škálu problémů jsou nové přístupy k všestrannému rozvoji venkovských regionů a komunit žijících v nich. V této snaze je zainteresované velké množství státních, veřejných i soukromých organizací, odborníků i jednotlivců a skupin z těchto venkovských komunit. Jako příklad výsledků této snahy bych rád uvedl zvýšenou pozornost věnovanou dnes obecně venkovským územím a alespoň dva nové politické teoretické přístupy k rozvoji těchto území – trvale udržitelný rozvoj a multifunkčnost. Oba termíny mají mnoho společných charakteristik, ale nejdůležitější z nich je pravděpodobně přijetí a podpora myšlenky diferenciací venkovských činností a aktivit a různorodosti důsledků těchto rozmanitých ekonomických aktivit v oblasti ekonomické, ekologické i sociální.

Literatura:

- Ayres, J., Leistriz, L., Stone, K.: Rural Retail Business Survival: Implications for Community Developers, *Journal of the Community Development Society*, vol. 23, no. 2, pp. 11-21, 1992.
- Bryden, J.M. (ed.): *Towards Sustainable Rural Communities*, University School of Rural Planning and Development, University of Guelph, 1994.
- Castells, M., Aozama, Y.: Paths Towards the Informational Society: Employment Structure in G-7 Countries 1920-90, *International Labour Review*, vol. 133, no. 1, pp. 5-33, 1994.
- Cook, A.K.: Growth and Distribution of Producer Services: Metro/Nonmetro Differences, *Journal of the Community Development Society*, vol. 24, no. 2, pp. 127-140, 1993.
- Douglas, D.J.A.: Planning and Implementing Community Economic Development: Generalizations On Process and Practice in Canada, In: Douglas, D.J.A. (ed.): *Community Economic Development In Canada*, volume 1, McGraw-Hill Ryerson, Toronto, 1994.
- Forge, F.: *The Multifunctionality of Agriculture: Summary of the Canadian Federation of Agriculture Conference*, Library of Parliament, Canada, 2000.

- Fuller, T., Nichol, P. (ed.): *Dynamics of the New Rural Economy: An Exploration of Community-Sponsored Research from Huron County*, University School of Rural Planning and Development, University of Guelph, 1999.
- Giddens, A.: *The Consequences of Modernity*, Stanford University Press, 1990.
- Green, G.P.: Is Small Beautiful? Small Business Development In Rural Areas, *Journal of the Community Development Society*, vol. 25, no. 2, pp. 155-171, 1994.
- Grimes, S.: Exploiting Information and Communication Technologies for Rural Development, *Journal of Rural Studies*, vol. 8, no. 3, pp. 269-278, 1992.
- Knickel, K., Renting, H.: Methodological and Conceptual Issues in the Study of Multifunctionality and Rural Development, *Sociologia Ruralis*, vol. 40, no. 4, pp. 512-528, 2000.
- Murdoch, J.: Networks – a new paradigm of rural development?, *Journal of Rural Studies*, vol. 16, pp. 407-419, 2000.
- OECD: *Better Policies for Rural Development*, Paris, OECD, 1996.
- OECD: *Multifunctionality: Towards an analytical framework*, Paris, 2001.
- Potter, C., Burney, J.: Agricultural multifunctionality in the WTO – legitimate non-trade concern or disguised protectionism, *Journal of Rural Studies*, vol. 18, no. 1, pp. 35-47, 2002.
- Scott, A.J.: The Roepke Lecture in Economic Geography The Collective Order of Flexible Production Agglomerations: Lessons for Local Economic Development Policy and Strategic Choice, *Economic Geography*, vol. 68, no. 3, pp. 219-233, 1992.
- Wellman, B., Salaff, J., Dimitrova, D., Garton, L., Gulia, M., Haythornthwaite, C.: *Computer Networks As Social Networks: Collaborative Work, Telework, and Virtual Community*, Centre for Urban and Community Studies, University of Toronto, 1996.